

ژئوپلیتیک برای همه

۱۵۵ ۹۶ ۳۵

محسن جان پرور

استادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی شهید

با مقدمه

دکتر پیروز مجتهدزاده و دکتر محمدرضا حافظنیا

■ سرشناسه: جان پرور، محسن، ۱۳۶۲ - عنوان و نام پدیدآورنده: ژئوپلیتیک برای همه / محسن جان پرور؛ با مقدمه محمدرضا حافظ‌نیا، پیروز مجتهدزاده. ■ مشخصات نشر: تهران: نشر انتخاب، ۱۳۹۶. ■ مشخصات ظاهری: ۱۹۶ ص: مصور.

ISBN: 978-600-8607-71-7

■ وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا ■ یادداشت: کتابنامه ■ موضوع: سیاست جغرافیایی ■ موضوع: Geopolitics ■ شناسه افزوده: حافظ‌نیا، محمدرضا، ۱۳۲۴ -، مقدمه‌نویس ■ شناسه افزوده: مجتهدزاده، پیروز، ۱۳۲۴ -، مقدمه‌نویس ■ شناسه افزوده: Mojtahezadeh, Pirooz ■ رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ ژ۲۵۹/ج۲۵۱۹ J۲۱۹/۱۲/۲۲۰ ■ رده بندی دیویی: ۱۲/۲۲۰ ■ شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۸۸۱۹۹



شر انتخاب
نشر انتخاب ای دانشگاهی

ژئوپلیتیک برای همه

محسن جان پرور

| حروف چینی: موسسه مهر | چاپ و صحافی: موسسه مهراد |

| چاپ اول: ۱۳۹۶ | شمارگان: ۱۰۰۰ جلد |

| شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۰۷-۷۱-۷ |

حق چاپ محفوظ است

خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای ژاندارمری، شماره ۱۲۶، طبقه چهارم

nashreentekhab.com

nashreentekhab@gmail.com

تقدیم به همه اساتید بزرگوارم
که در طول تحصیل در کنار بعد علمی
انسانیت را نیز از آنها آموختم

نوشتن مطلب به صورت خلاصه نویسی، در عصر اطلاعات که حجم داده‌های قابل دسترس آزاد تا حد قابل توجهی افزایش یافته و اِتم زمان جهت مطالعه را تا حد زیادی کاهش داده، بسیار سخت است. از سوی دیگر، بیان مباحث علمی و تخصصی به صورت ساده و قابل درک در عرصه تخصصی حاضری و پیچیدگی کار را تا حد قابل توجهی افزوده است. بر این مبنا، سبک‌های مختلف نظر گرفتن و رعایت این دو اصل یعنی خلاصه‌نویسی و ساده نویسی، کاریست بزرگ و هر دو را در تدوین کتاب حاضر این اصول دغدغه اصلی نویسنده بوده و تلاش شده است تا با امکان کتاب حاضر خلاصه و متسجم باشد و با توجه به عنوان آن بتواند گستره وسیعتری از خوانندگان را با ساده نویسی پوشش داده و جذب نماید. تا همه افراد بتوانند به نوعی ضمن آشنایی با ظرفیت‌ها، پتانسیل‌های بالای دانش ژئوپلیتیک، از آن در عرصه‌ها و حوزه‌های مختلف علمی و اجرایی بهره‌برداری درست و به جایی داشته باشند. امیدوار هستم که این تلاش بر ماهیت و جنبه علمی بعد کار لطمه وارد نکرده باشد و از سوی خوانندگان مورد پذیرش و تأیید واقع گردد.

فهرست مطالب

پیش گفتار.....	۱۲
مقدمه دکتر پیروز مجتهدزاده.....	۱۵
مقدمه دکتر محمدرضا حافظ نیا.....	۱۸
فصل اول : ماهیت و مفهوم ژئوپلیتیک.....	۲۱
مقدمه.....	۲۲
۱-۱- بازتعریف مفهوم ژئوپلیتیک.....	۲۴
۱-۲- تاریخچه شکل گیری ژئوپلیتیک.....	۲۹
۳-۱- آیا ژئوپلیتیک عام است؟.....	۳۲
۴-۱- ریشه ژئوپلیتیک : جغرافیای سیاسی.....	۴۶
۵-۱- شکل دهی بگرن ژئوپلیتیک.....	۵۴
۶-۱- جمع بندی فصل.....	۵۷
فصل دوم : گرایش های موضوعی ژئوپلیتیک.....	۶۰
مقدمه.....	۶۱
۱-۲- گرایش های مبتنی بر ماهیت ژئوپلیتیک.....	۶۷
۱-۱-۲- گرایش های موضوعی مبتنی بر ماهیت واقعی.....	۶۸
ژئواستراتژی.....	۶۸
ژئوکالچر.....	۶۸
ژئواکونومی.....	۶۸
هیدروپلیتیک.....	۷۱
ژئوپلیتیک انرژی.....	۷۱
۱-۲-۲- گرایش های موضوعی مبتنی بر ماهیت مصنوعی.....	۷۱

۷۱	ژنوبلیتیک اطلاعات
۷۲	- ژنوبلیتیک ورزش
۷۲	- ژنوبلیتیک رسانه
۷۲	۲-۲- گرایش های موضوعی مبتنی بر کارکرد ژنوبلیتیک
۷۳	- ژنوبلیتیک صلح
۷۳	ژنوبلیتیک انسان گرایی
۷۳	ژنوبلیتیک همکاری
۷۵	- ژنوبلیتیک مشاوره
۷۵	۲-۳- گرایش های موضوعی مبتنی بر زمان (گفتمان) ژنوبلیتیک
۷۵	ژنوبلیتیک امپریالیست
۷۶	- ژنوبلیتیک دوران جنگ سرد
۷۷	ژنوبلیتیک نظام نوین جهانی
۷۷	- ژنوبلیتیک انتقادی
۸۰	۲-۴- گرایش های موضوعی مبتنی بر مکان ژنوبلیتیک
۸۰	- ژنوبلیتیک شهری
۸۱	- ژنوبلیتیک خلیج فارس
۸۱	- ژنوبلیتیک خاورمیانه
۸۱	ژنوبلیتیک تنگه هرمز
۸۲	۲ ۵- گرایش های موضوعی مبتنی بر بازیگر (بازیگران) ژنوبلیتیک
۸۲	- ژنوبلیتیک جنسیت
۸۲	- ژنوبلیتیک تروریسم
۸۳	- ژنوبلیتیک قومیت

۸۳	 ژئوپلیتیک زبان
۸۳	۶-۲- گرایش های موضوعی ترکیبی ژئوپلیتیک
۸۴	 ژئوپلیتیک مرزی
۸۵	 ژئوپلیتیک زیست محیطی
۸۷	 ژئوپلیتیک اسلام و غرب
۸۸	 ژئوپلیتیک شیعه
۸۹	 ژئوپلیتیک غذا
۸۹	 ژئوپلیتیک ایران (فرانسه، ایالات متحده و ...)
۹۱	۲-۱- جمعیت و توسعه
۹۴	فصل سوم. مفاهیم پایه ژئوپلیتیک
۹۵	 مقدمه
۹۷	۱-۳- وزن ژئوپلیتیک
۹۷	۲-۳- منزلت ژئوپلیتیک
۹۸	۳-۳- کد ژئوپلیتیک
۱۰۲	۴-۳- ژنوم ژئوپلیتیک
۱۰۴	۵-۳- عملکرد و واکاوی کردن ژئوپلیتیک
۱۰۵	۶-۳- استراتژی ژئوپلیتیک
۱۰۵	۷-۳- رفتار ژئوپلیتیک
۱۰۶	۸-۳- انزوای ژئوپلیتیک
۱۰۶	۹-۳- سلسله مراتب ژئوپلیتیک
۱۰۶	۱۰-۳- توازن و عدم توازن ژئوپلیتیک
۱۰۷	۱۱-۳- ساختار روابط ژئوپلیتیک

۱۰۸	۱۲-۳ - ساختار فضایی ژئوپلیتیک
۱۰۸	۱۳-۳ - نظم ژئوپلیتیک
۱۰۸	۱۴-۳ - گذار ژئوپلیتیک
۱۰۹	۱۵-۳ - ژرفای ژئوپلیتیک
۱۱۰	۱۶-۳ - منطقه ژئوپلیتیک
۱۱۰	۱۷-۳ - تصور ژئوپلیتیک
۱۱۱	۱۸-۳ - نقشه ژئوپلیتیک
۱۱۱	۱۹-۳ - ریگر ژئوپلیتیک
۱۱۳	۲۰-۳ - قلمرو و محدوده ژئوپلیتیک
۱۱۳	۲۱-۳ - چالش ژئوپلیتیک
۱۱۴	۲۲-۳ - بحران ژئوپلیتیک
۱۱۶	۲۳-۳ - محیط ژئوپلیتیک
۱۱۶	۲۴-۳ - تعلق ژئوپلیتیک
۱۱۷	۲۵-۳ - وابستگی ژئوپلیتیک
۱۱۷	۲۶-۳ - گفتمان ژئوپلیتیک
۱۱۸	۲۷-۳ - دگرگونی ژئوپلیتیک
۱۱۹	۲۸-۳ - چرخش ژئوپلیتیک
۱۲۰	۲۹-۳ - سیاهچاله ژئوپلیتیک
۱۲۰	۳۰-۳ - امنیت ژئوپلیتیک
۱۲۱	۳۱-۳ - چشم انداز ژئوپلیتیک
۱۲۲	۳۲-۳ - رویکرد ژئوپلیتیک
۱۲۵	۳۳-۳ - محتوا ژئوپلیتیک

۳-۳۴- خلاء محتوایی ژئوپلیتیک ۱۲۵

۳-۳۵- مولفه ها (عوامل) ژئوپلیتیک ۱۲۶

۳-۳۶- دیپلماسی ژئوپلیتیک ۱۲۷

۳-۳۷- بازی ژئوپلیتیک ۱۲۷

۳-۳۸- برهوت ژئوپلیتیک ۱۲۷

فصل چهارم: ژئوپلیتیک دانش شناخت منابع جغرافیایی قدرت ۱۳۰

۴-۱- ۱۳۱

۴-۱- شناخت منابع جغرافیایی قدرت ۱۳۴

۴-۲- شناخت (درک) ارزش منابع جغرافیایی قدرت ۱۳۹

۴-۳- شناخت ارزش منابع جغرافیایی قدرت در طول زمان ۱۴۱

۴-۴- شناخت منابع جغرافیایی قدرت مثبت یا منفی ۱۴۴

۴-۵- شناخت منابع جغرافیایی قدرت بر مبنای مقیاس ۱۴۶

۴-۶- آیا همه منابع جغرافیایی قدرت منابع ژئوپلیتیک هستند؟ ۱۴۹

۴-۷- پیش بینی منابع جغرافیایی قدرت آینده ۱۵۲

فصل پنجم: ژئوپلیتیک دانش کسب، بهره وری، حفظ منابع جغرافیایی قدرت ۱۵۴

مقدمه ۱۵۵

۵-۱- کسب منابع جغرافیایی قدرت ۱۶۰

۵-۲- بهره وری از منابع جغرافیایی قدرت ۱۶۳

۵-۳- حفظ منابع جغرافیایی قدرت ۱۶۶

۵-۴- جمع بندی فصل ۱۶۹

فصل ششم: مناسبات ژئوپلیتیک ۱۷۳

مقدمه ۱۷۴

۱-۶ مناسبات و بازیگران ۱۷۶

۲-۶ سطح مناسبات ۱۸۱

۳-۶ نوع و شکل مناسبات ۱۸۴

۴-۶ اهداف مناسبات ۱۸۹

۵-۶ جمع بندی فصل ۱۹۰

جمع و مآخذ ۱۹۴

www.ketab.ir

دو چیز جهان را تهدید می‌کند: قانون و بی‌قانونی

پانول واری^۱

قلم در دست گرفتن و نوشتن کتابی کاملاً نظری و فلسفی، آن هم مبتنی بر سبک و چارچوبی جدید جرأت و جسارت قابل توجهی را می‌طلبد زیرا، در نگاه اول تدوین چنین کتابی تنها شایسته و بایسته اساتید و صاحب‌نظران پیش کسوت و با سابقه در آن حوزه می‌باشد. اساتیدی که سالیان طولانی در آن حوزه قلم فرسایی کرده‌اند و به صورت‌های مختلف، ضمن شناخت عرصه‌های آن و تعریف مفاهیم پایه‌ای، سعی در برطرف کردن گسست‌های موجود کرده و تلاش کرده‌اند آن حوزه مطالعاتی را به جایگاه و اعتبار لازم برسانند. اما نکته‌ای که نباید از آن غافل شد این است که، حرکت رو به جلو و توسعه مباحث علمی در کنار این‌ها، نیازمند جریان اندیشه‌ها و دیدگاه‌های جدید و منتقدانه‌ای است تا همچون خرنش‌تان در، که دانش عمل نمایند و به آن پویایی و طراوت لازم را ببخشند. زیرا علم نیازمند کارهای بی‌پایه است، که از میان نسل‌ها می‌گذرد. داستان علم، داستان دست به دست کردن مشعلی است که معلم به شاگرد و از شاگرد به معلم است. جامعه‌ای از اندیشه‌ها و نگرش‌ها که تا عهد عتیق به عقب می‌رو، و تا آینده بر پایه حضور افراد جدید در عرصه علمی ادامه خواهد یافت.

در این میان، مسئله اولیه جهت شروع کار، انتشار این کتاب و پا را فراتر نهادن، وجود نوعی تشتت آرا و ابهام در مباحث موجود در زمینه دانش ژئوپلیتیک بوده است که در داخل کشور و چه در فراسوی مرزها زمینه فروکاسته شد. دانش ژئوپلیتیک با وجود ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های بالا به دانش تحلیل و تفسیر و گاهی روش‌نگری فراهم آورده است. بر این مبنای تلاش شده است مباحث در این حوزه مطالعاتی در قالب ایده و چارچوب جدیدی بیان گردد. شاید این ایده جای کار گسترده‌ای داشته باشد و نواقص آن را حدود کتاب‌های علمی فراتر باشد اما، این اعتقاد از سوی نویسنده وجود دارد که ایده‌ای که اساس این کتاب تدوین گردیده است می‌تواند به عنوان بحث و دیدگاهی نو تغییرات گسترده‌ای را در حوزه مطالعات ژئوپلیتیک ایجاد کند و دیدگاه‌های حاضر را نسبت به این حوزه مطالعاتی تا حد قابل توجهی نظام‌مند نماید. زیرا، نگارنده بنا دارد تعدد نظرات و ابهامات کلی که در مطالعات ژئوپلیتیکی وجود دارد و خوانندگان را دچار سردرگمی می‌کند را به ساده‌ترین و قابل

فهم‌ترین شکل در قالبی جدید بیان نماید. همچنین دانش ژئوپلیتیک به گونه‌ای بیان شود که درک افراد را به فراسوی مرزهای سنتی دسپلین‌های موجود در این دانش سوق دهد و بینش و راه‌های جدید پژوهش و مطالعه در عرصه ژئوپلیتیک را به صورت نظام‌مند و ساده فراروی افراد قرار دهد. از سوی دیگر، از آنجا که دانش ژئوپلیتیک همانند سایر علوم دارای کاربردها و فراگیری عمومی‌تر با توجه به نیاز، علاقه، جذابیت، کنجکاوی و غیره است، بر این مبنا در کتاب حاضر تلاش شده است، مفهوم ژئوپلیتیک تا حد امکان ساده و قابل فهم برای همه افراد در سطح مختلف بیان گردد تا ضمن ارتقاء جایگاه این دانش، زمینه برای حرکت جهت بهبود وضعیت و شرایط انسان‌ها را فراهم آورد و پاسخگوی مسائل و مشکلات، دغدغه‌ها در سطح مختلف باشد. نکته دیگر این است که کتاب حاضر بیشتر بر مبنای تفکرات نگارنده نسبت به مفهوم ژئوپلیتیک و برداشت‌های صورت گرفته از کارهای موجود در زمینه ژئوپلیتیک زمین‌شده که، در طی بیش از یک دهه مطالعه و شاگردی در محضر اساتید بزرگوار جغرافیای سیاسی شکل گرفته است. لازم به ذکر است تلاش شده تعریف روشن و نسبتاً دقیقی از گرایش‌ها، موضوعی در حوزه ژئوپلیتیک بیان شود و مفاهیم مورد استفاده در دانش ژئوپلیتیک که در کارها، کتاب‌های دیگر بیان شده است بر مبنای تعریف خود نویسنده از مفهوم ژئوپلیتیک مورد بازتعریف قرار گیرد و مفاهیم جدیدی را نیز به حوزه مطالعات ژئوپلیتیک اضافه نماید. هر چند در این تعریف نیز تا حدی از کارها و مطالب گذشته اساتید بهره برده شده است. در مجموع باید گفت برداشت‌ها و دیدگاه‌های خود نویسنده مبنای تدوین کتاب قرار گرفته است (البته بر اساس تعریف نویسنده از مفهوم ژئوپلیتیک) و مبتنی بر آن مطالب به زبانی ساده و قابل فهم به نگارش در آورده شده‌اند. این اتکا به برداشت‌ها و درک خود نویسنده در تدوین سبب است که بهره‌گیری از منابع و کارهای دیگر تنها چراغ هدایت‌گر و نه به عنوان منبع رفرنس علمی مورد استفاده قرار گیرد، چون نگارش مطالب و مباحث کتاب کاملاً مبتنی بر ذهنیت خود نویسنده است. کتاب حاضر در قالب شش فصل به صورت زیر تنظیم شده است:

فصل اول: ماهیت و مفهوم ژئوپلیتیک

فصل دوم: گرایش‌های موضوعی ژئوپلیتیک

فصل سوم: مفاهیم پایه‌ای ژئوپلیتیک

فصل چهارم: ژئوپلیتیک دانش شناخت منابع جغرافیایی قدرت

فصل پنجم: ژئوپلیتیک دانش کسب، بهره‌برداری و حفظ منابع جغرافیایی قدرت

فصل ششم: مناسبات ژئوپلیتیک

نویسنده امیدوار است که مطالب و مباحث بیان شده در کتاب حاضر بتواند مورد توجه خوانندگان محترم قرار بگیرد و بخشی از سوالات آنها را پاسخگو باشد و آنها را در رفع ابهام‌ها، مسائل و غیره نسبت به دانش ژئوپلیتیک آگاه‌تر کرده و زمینه را برای حرکت جهت علاقمندی و کاربرد و استفاده بهتر و بیشتر از این دانش فراهم آورده و امنیت و آرامش را در زندگی انسان‌ها افزایش دهد. لازم به ذکر است نمودارها و مدل‌هایی که بدون رفرنس در کتاب آورده شده است از سوی خود نویسنده ترسیم گردیده است. با توجه به اینکه، کتاب حاضر در حوزه دانش ژئوپلیتیک با سبک نگارشی متفاوت و مبتنی بر دیدگاه جدید تدوین شده است، مطمئناً دارای نقص‌هایی است که از خوانندگان عزیز تقاضا می‌شود این نقص‌ها را به نویسنده (از طریق پست الکترونیک janparvar@um.ac.ir) منتقل کرده تا در چاپ‌های بعدی جهت بهبود و ارتقاء سطح کتاب (لازم به ذکر است که این اصلاحات با ذکر نام منتقد در کتاب لحاظ خواهد شد)، برطرف گردد.

در پایان نویسنده کتاب، خود را مرهون کسانی می‌داند که از آثار و نوشته‌های ارزشمند و راهنمایی‌های آنان در تهیه این اثر بهره برده است. بر این مبنا جا دارد که از دکتر محمدرضا حافظ‌نیا و دکتر پرویز جهدزاده دکتر محمدحسین افشردی و دکتر زهرا احمدی‌پور، اساتید مسلم جغرافیای سیاسی کشور که الفبای ژئوپلیتیک را نزد آنها آموختم نهایت سپاسگذاری را داشته باشم. همچنین، از دکتر دره میرحیدر، دکتر عزت الله عزتی، دکتر یدالله کریمی‌پور و سایر اساتید بزرگوار که در صورت مستقیم و غیر مستقیم از راهنمایی‌ها و آثار آنها بهره‌برداری نموده‌ام کمال تشکر را می‌نمایم. از دکتر رضا حسین پورپویان که با ایجاد فضایی تعاملی و دوستانه در میاحته زمینه را برای نظم‌مندتر شدن مطالب کتاب را فراهم آورده‌اند نیز تشکر می‌نمایم. در آخر نیز از خانم دکتر تقی‌زاده ساروکلایی (همسر) نهایت تشکر را داشته باشم که ضمن ایجاد فضایی آرام و مناسب مطالعه و رفع اشکالات نگارشی کتاب را کشیده‌اند.

سخن خود را در پایان با سلامی گرم به دوستانی که برای این کتاب اهمیت قائل نیستند، آن را نخواهند خواند و حتی آن را جهت مطالعه به دیگران معرفی نخواهند کرد، به پایان خواهم رساند!

دکتر محسن جان‌پور

اسنادیار جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد